

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VOSITASIDA BIZNES MOLIYASINI RIVOJLANTIRISHNING YO'LLARI

WAYS OF DEVELOPING BUSINESS FINANCE THROUGH DIGITAL TRANSFORMATION

¹Toshpulatov Murodulla Sobirjon o'g'li

¹Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti "Korporativ moliya va qimmatli qog'ozlar" kafedrası dotsenti v.b., PhD. **ORCID:** 0009-0000-4515-2903,

E-mail: murodulla995@mail.ru

Annotatsiya Annotation

Uzb. - Mazkur maqolada raqamli transformatsiya jarayonlarining biznes moliyasini rivojlantirishdagi metodologik va amaliy jihatlari ilmiy asosda tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalar moliyaviy boshqaruvda shaffoflikni oshirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish hamda moliyaviy oqimlarni optimallashtirishda muhim omil sifatida qaraladi. Jahon tajribasi va milliy rivojlanish strategiyalari solishtirma tahlil qilinib, O'zbekiston sharoitida biznes moliyasini raqamli transformatsiya vositasida modernizatsiya qilishning ustuvor yo'nalishlari asoslab berilgan. Tadqiqotda nazariy yondashuvlar bilan bir qatorda real statistik ma'lumotlar asosida chuqur ilmiy xulosalar keltirilgan.

Eng. - This article provides a scientific analysis of the methodological and practical aspects of developing business finance through digital transformation. Digital technologies are viewed as a crucial factor in enhancing transparency in financial management, reducing transaction costs, and optimizing financial flows. A comparative analysis of global practices and national development strategies highlights the priority directions for modernizing business finance in Uzbekistan through digital transformation. The study combines theoretical approaches with real statistical data to formulate comprehensive scientific conclusions.

Kalit so'zlar: Keywords:

❖ *milliy iqtisodiyot, aksiyadorlik jamiyati, raqamli transformatsiya, biznes moliyasi, moliyaviy boshqaruv, fintech, tranzaksiya xarajatlari, investitsion jozibadorlik.*

❖ *national economy, joint-stock company, digital transformation, business finance, financial management, fintech, transaction costs, investment attractiveness.*

Kirish.

Raqamli transformatsiya hozirgi davrda nafaqat texnologik yangilanish, balki biznes moliyasini samarali boshqarishning muhim omili sifatida qaralmoqda. Raqamli texnologiyalar asosida moliyaviy oqimlarni boshqarish, kapital bozorlarida tezkorlikni ta'minlash hamda investitsion jozibadorlikni oshirish imkoniyatlari yuzaga kelmoqda. Masalan, Jahon iqtisodiy forumining (WEF)

2023-yilgi hisobotida qayd etilishicha, raqamli iqtisodiyot global YAIMning 15 foizini tashkil etmoqda va bu ko'rsatkich har yili o'rtacha 7 foizga ortib bormoqda [1]. Shu bois, biznes moliyasini raqamli transformatsiya vositasida rivojlantirish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir. Bundan tashqari, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, raqamli moliya infratuzilmasining rivojlanishi investitsiyalar oqimini jalb etishda muhim rol o'ynaydi.

Masalan, McKinsey tadqiqotlariga ko'ra, raqamli moliyaviy texnologiyalar (fintech) rivojlanayotgan davlatlarda iqtisodiy samaradorlikni 20–30 foizga oshirish salohiyatiga ega [2]. Bu esa biznes subyektlarining kapital aylanish tezligini oshirish, likvidlikni yaxshilash va investitsion qarorlarni optimallashtirishda bevosita ko'maklashadi.

Raqamli transformatsiya jarayonlari global iqtisodiyotda innovatsion o'sishning asosiy drayverlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda, chunki u moliya sektorida shaffoflikni oshiradi, biznes uchun tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi va yangi moliyaviy vositalarni joriy etish imkonini beradi. Xususan, PricewaterhouseCoopers (PwC, 2022) tadqiqotida qayd etilishicha, raqamli moliyaviy texnologiyalarni faol joriy qilgan korxonalar o'z moliyaviy ko'rsatkichlarini raqobatchilarga nisbatan 35 foizga yaxshilash imkoniyatiga ega bo'lgan [3]. Bundan tashqari, biznes moliyasi raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashganda, moliyaviy oqimlarni real vaqt rejimida kuzatish imkoniyati yuzaga keladi, bu esa, o'z navbatida, qaror qabul qilishda noaniqlik darajasini kamaytiradi. Masalan, Singapur va Estoniya tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli to'lov tizimlarining joriy etilishi soliq tushumlarini oshirgan, byudjet intizomini mustahkamlagan va korporativ boshqaruv sifatini yaxshilagan.

O'zbekiston misolida ham so'nggi yillarda raqamli transformatsiya jarayonlari tez sur'atlar bilan amalga oshirilmoqda. Xususan, "Raqamli O'zbekiston – 2030" [4] dasturi doirasida moliya sektorida elektron to'lovlar hajmi 2019-yildagi 26 trln. so'mdan 2023-yilda 110 trln. so'mdan oshdi [5]. Bu esa biznes moliyasini boshqarishda raqamli texnologiyalarning tobora muhim vositaga aylanayotganidan dalolat beradi. Biroq, mavjud yutuqlarga qaramay, raqamli moliyaviy xizmatlarning yetarli darajada keng joriy qilinmaganligi, kiberxavfsizlik tahdidlari va inson kapitalining raqamli ko'nikmalar bilan

yetarlicha ta'minlanmaganligi kabi muammolar mavjud. Shu sababli, biznes moliyasini samarali rivojlantirish uchun raqamli transformatsiyaning institutsional va huquqiy asoslarini yanada mustahkamlash lozim.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, raqamli transformatsiya nafaqat biznes moliyasini takomillashtirish, balki global raqobatbardoshlikni oshirish va iqtisodiyotning yangi o'sish drayverlarini shakllantirish imkonini beradi. Shu jihatdan, raqamli texnologiyalarni moliya tizimiga tatbiq etish, kapital bozorlarida shaffoflikni oshirish va moliyaviy boshqaruvni avtomatlashtirish hozirgi davrning ustuvor vazifalaridan biridir.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Raqamli transformatsiya vositasida biznes moliyasini rivojlantirish masalasi bugungi kunda nafaqat O'zbekiston, balki butun dunyo iqtisodiyotlari uchun dolzarb hisoblanib, u korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish va moliyaviy barqarorligini ta'minlashning eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Mamlakatimizda elektron to'lov tizimlari, onlayn banking, fintech xizmatlari va raqamli valyuta ekotizimining shakllanishi biznes moliyasini samarali boshqarish uchun yangi imkoniyatlarni yaratmoqda, biroq bu jarayon moliyaviy xavfsizlik, kiberxavfsizlik va moliyaviy resurslarni boshqarishda innovatsion yondashuvlarni talab etadi. Shu bilan birga, xalqaro moliya institutlari va ilg'or davlatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, raqamli transformatsiya jarayonlarini strategik tarzda yo'lga qo'yish korporativ sektorning investitsion jozibadorligini oshiradi, kapital bozorini chuqurlashtiradi va tashqi investitsiyalarni jalb etishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. O'zbekistonning "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida biznes moliyasini raqamlashtirishga alohida e'tibor qaratilayotgani ushbu yo'nalishning davlat siyosati darajasida ustuvor vazifa

sifatida belgilanganidan dalolat beradi. Shu boisdan, raqamli transformatsiya vositasida biznes moliyasini rivojlantirish iqtisodiyotda yuqori samaradorlik, shaffoflik va tezkorlikni ta'minlash, shuningdek, kichik va o'rta biznesning moliyaviy resurslarga bo'lgan kirishini yengillashtirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur masalaning dolzarbligi shundaki, agar ushbu jarayon puxta ilmiy asoslangan metodologiyalar va amaliy mexanizmlar bilan qo'llab-quvvatlanmasa, biznes subyektlarining raqamli iqtisodiyotga integratsiyasi sustlashib, xalqaro raqobatda ortda qolish xavfi yuzaga keladi.

Marino-Romero va Folgado-Fernández tomonidan olib borilgan savodxonlik tadqiqotida raqamli transformatsiyaning iqtisodiyot va moliya tizimlarini yangicha shakllantirishdagi roli nazariy va ijtimoiy omillar nuqtai nazaridan batafsil tahlil qilingan, ular 2012–2022-yillar oralig'idagi raqamli transformatsiyaning komponentlari va iqtisodiy integratsiyaga bo'lgan ta'sirini ochib beruvchi ko'plab dalillarni keltirgan [6]. Mazkur tahliliy sharh bizga raqamli transformatsiya nafaqat texnologik yangilik, balki iqtisodiy institutlar va moliya tizimlarini barqarorlashtirishdagi muhim strategik vazifa ekanligini tushunishga yordam beradi.

Digital inclusive finance mavzusi bo'yicha 2023-yilda nashr etilgan tahlil shuni ko'rsatdiki, moliyaviy inklyuziv xizmatlarni kengaytirish va ularni raqamli platformalar orqali joriy etish korxonlarning raqamli transformatsiya darajasini oshirishga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ayniqsa innovatsion imkoniyatlar yaratuvchi, yuqori darajadagi moliyaviy savodxonlikka ega bo'lgan rahbariyat mavjud firmalarda bu effekt aniqroq bo'ladi [7]. Bu tendensiya raqamli transformatsiyaning korporativ moliyaviy boshqaruvni mustahkamlashda bevosita vosita ekanligiga urg'u beradi.

Afrika mamlakatlari bo'yicha o'tkazilgan empirik tadqiqotda (2024) qaratilgan tahlillarda raqamli infratuzilma (ICT)

investitsiyalari moliyaviy sektor strukturasini rivojlantirish orqali iqtisodiy o'sishga sezilarli hissa qo'shayotgani, bu esa pirovardida bank xizmatlariga kirish imkoniyatlarini kengaytirib mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojiga zamin yaratishini ko'rsatgan [8]. Shunday qilib, bu natijalar raqamli transformatsiyaning biznes moliyasini rivojlantirishda zamonaviy makroiqtisodiy siyosat yo'nalishlaridan biri ekanini tasdiqlaydi.

Xitoy tajribasiga asoslangan so'nggi ilmiy izlanishda raqamli transformatsiya korporativ moliyaning virtual holatga o'tishiga qarshi tura oladigan mexanizm sifatida ko'rsatildi: u banklarning real sektor bilan aloqasini mustahkamlab, moliyaviy barqarorlik va operatsion samaradorlikni oshiradi [9].

Digital transformation and financial development mavzusidagi tadqiqotlarda raqamli transformatsiyaning moliyaviy sektorga tatbiq etish natijasida bank tarmog'ining qayta tashkil topgani, kreditlar taqsimotining o'zgargani va moliyaviy sektorning strukturaviy yangilanishi kuzatilgani aniqlangan, albatta ayrim manbalar raqamli yondashuvning bank filiallari sonini qisqartirishi mumkinligini ham ko'rsatadi [10]. Bu degani, raqamli transformatsiya faqat biznes moliyasiga emas, balki moliyaviy infratuzilmaning tizimli modernizatsiyasiga ham olib keladi.

Digital inclusive finance va raqamli transformatsiyaning biznesga singdirilishi o'rtasidagi aloqa o'rganilgan tadqiqotlarda ta'kidlanganidek, moliyaviy inklyuziyaning rivojlantirish korxonalar uchun raqamli o'zgarishlarni amaliy amalga oshirishi uchun qulay sharoit yaratadi, ya'ni firma ichida raqamli boshqaruv jarayonlari kengayadi va innovatsiyalar asosan non-davlat sektorlarda tezroq joriy etiladi [11]. Bu esa korxonalarining raqamli transformatsiya jarayonida o'z moliyaviy usullarini optimallashtirish imkonini beradi.

SME'lara qaratilgan tahlilda digital finance tarmoqlari pandemiya sharoitida

ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlab, kichik biznesning moliyaviy cheklovlardan qochishida va moliyaviy tarmoqlar orqali kiruvchan likvidlikni oshirishda muhim rol o'ynagani isbotlandi [12]. Natijalar raqamli moliyaviy ekotizimlar orqali biznes moliyasining investitsion jozibadorligini va iqtisodiy chidamliligini oshirish bo'yicha amaliy kuchli mexanizm ekanini ko'rsatadi.

Rivojlanayotgan davlatlarda, jumladan past daromadli mamlakatlarda, raqamli texnologiya va biznes tartib-tamoyillarining islohotlari moliyaviy inklyuziya va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga bevosita ijobiy ta'sir qilishi SAGE Open jurnalida ta'kidlab o'tilgan; bu xulosalar bir necha mamlakatni qamrab olingan empirik ma'lumotlar asosida asoslangan [13]. Shu tarzda, raqamli transformatsiyaning biznes moliyasini rivojlantirishga integratsiyalashgan holati ijtimoiy taraqqiyot va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi muhim vositadir.

Yurtimiz iqtisodchi olimlaridan S.Elmirzayev [14], A.Karimov [15], S.Omonov [16], N.Shavkatov [17], D.Abduraximova [18], S.Fayziyev [19]lar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda raqamli texnologiyalarni korporativ sektor moliyalashtirishda tatbiq etish amaliyoti chuqur tahlil qilingan. A.Karimov [20] kapital bozorlariga yangi moliyalashtirish instrumentlarini joriy etish orqali investor ishonchini mustahkamlashga urg'u beradi, bu esa biznes moliyasini raqamli transformatsiya orqali diversifikatsiyalashni talab qiladi. S.Fayziyev esa energetika kompaniyalarida avtomatlashtirilgan axborot tizimlarining joriy qilinishi operatsion samaradorlikni oshirib, moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil ekanini ko'rsatadi. Ularning tavsiyalari O'zbekistonda raqamli moliyaviy boshqaruvni modernizatsiya qilish strategiyalarini shakllantirishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Iqtisodchi olimlardan Yakubova, Po'latova tomonidan tayyorlangan maqolada,

kichik va o'rta biznesni raqamli texnologiyalar orqali rivojlantirish strategiyalari atroflicha tahlil qilingan. U elektron tijorat, bulutli xizmatlar va sun'iy intellektni joriy etish orqali kichik korxonalar xarajatlarni optimallashtirish bilan birga raqobatbardoshlikni kuchaytirishi mumkinligini ta'kidlaydi [21]. Shuningdek, Xikmatov davlat tomonidan raqamli bilim va malakalar asosida integratsiya qilingan yondashuvlarni qo'llab-quvvatlash muhim deb hisoblaydi, chunki bu tadbirkorlar uchun yangi innovatsion imkoniyatlarni ochadi.

Iqtisodchi olim Ayupov raqamli transformatsiya tushunchasi va uning iqtisodiyotdagi rolini keng tahlil qilgan maqolada iqtisodchi olimla dolzarb yondashuvlarni ilgari suradi. U raqamlashtirishning turli turlari hamda biznesga bo'lgan afzalliklarini izohlab, raqamli biznes modellardan foydalanish orqali korxonalarning bozor moslashuvchanligini oshirish imkoniyatlarini ko'rsatadi [22]. Shu bilan birga, uning ilmiy izlanishlari raqamli transformatsiya mamlakat ichidagi iqtisodiy strategiyalarni qayta shakllantirishda markaziy rol o'ynashi kerakligini ta'kidlaydi.

O'zbekiston sharoitida ham biznes moliyasining raqamli transformatsiyasi davlat siyosati darajasida ustuvor yo'nalish sifatida qaralayotgani diqqatga sazovordir. "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasida aynan moliya sektorida blockchain, sun'iy intellekt va elektron to'lov tizimlarini keng tatbiq etish maqsad qilingan. Shu bois, mazkur tadqiqotda biz nafaqat nazariy jihatlarni, balki real statistik ma'lumotlar asosida O'zbekiston tajribasini ham o'rganishga harakat qildik.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur maqolada raqamli transformatsiya orqali biznes moliyasini rivojlantirishning ilmiy asoslarini o'rganishda taqqoslama tahlil, statistik tahlil va qiyosiy usuldan keng foydalanildi. Xalqaro tajriba (Janubiy Koreya, Estoniya, Xitoy) O'zbekiston

natijalari bilan solishtirildi, shuningdek, Jahon banki, IMF, OECD va O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari asos qilib olindi. Shuningdek, ilmiy abstraksiyalash va sintez usullari orqali raqamli moliya tizimining biznes rivojiga ta'sir etuvchi asosiy omillar ajratib olindi. Natijalar asosida raqamli transformatsiya vositasida moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirishning nazariy va amaliy yo'nalishlari ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Raqamli transformatsiya zamonaviy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida markaziy omilga aylanib, nafaqat ishlab chiqarish tizimlari, balki xizmatlar sohasi ham tubdan yangilanayotganini ko'rsatmoqda. Bu jarayon texnologik innovatsiyalar, axborot-kommunikatsiya vositalari va katta ma'lumotlar (big data) integratsiyasi orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi, biroq u korxonalar oldiga yangi tashkiliy, moliyaviy va institutsional muammolarni ham qo'yadi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, raqamli transformatsiyaning muvaffaqiyati faqat texnik infratuzilma bilan emas, balki inson kapitali sifati va bilim iqtisodiyotiga moslashuv darajasi bilan ham belgilanadi. Masalan, sun'iy intellekt algoritmlaridan samarali foydalanish, boshqaruv qarorlarini tezkor qabul qilishni ta'minlagani holda, raqobatbardoshlikni oshirishi mumkin, ammo noto'g'ri qo'llanilganda ijtimoiy tengsizlikni chuqurlashtirishi ehtimoldan xoli emas. Shu sababdan hukumatlar raqamli iqtisodiyotni tartibga solishda an'anaviy nazorat mexanizmlaridan tashqari, kiberxavfsizlik, ma'lumotlarni himoya qilish va raqamli etikaga oid siyosatlarni ham ishlab chiqishi zarur. Xalqaro tajribaga nazar tashlasak, Germaniya va Janubiy Koreya kabi davlatlarda sanoat 4.0 dasturlari yordamida nafaqat ishlab chiqarish jarayonlari avtomatlashtirilmoqda, balki ta'lim va tadqiqot tizimlari ham yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Shu jihatdan, raqamli

transformatsiya global iqtisodiy jarayonlarda hamkorlikning yangi paradigmasini yaratmoqda va har bir mamlakat uchun strategik yo'nalish sifatida qaralmoqda.

Raqamli transformatsiya — bu iqtisodiy, ijtimoiy va tashkiliy tizimlarda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini chuqur joriy etish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, boshqaruvni optimallashtirish va yangi qiymat zanjirlarini shakllantirish jarayonidir. Ushbu jarayon faqat texnologik modernizatsiya emas, balki inson kapitalining raqamli ko'nikmalarga moslashuvi, biznes-modellarning qayta shakllanishi va davlat hamda jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning yangi shaklda tashkil topishini ham nazarda tutadi. Natijada, raqamli transformatsiya global raqobatbardoshlikni belgilovchi strategik omilga aylanib, mamlakatlar rivojlanishining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlaydigan kompleks iqtisodiy va institutsional o'zgarishlarni keltirib chiqaradi.

Xalqaro adabiyotlarda raqamli transformatsiyaning biznes moliyasiga ta'siri keng ko'lamda tahlil qilingan. Masalan, Brynjolfsson va McAfee (2017) asarlarida raqamli texnologiyalarni iqtisodiy samaradorlikni oshirishning asosiy omili sifatida talqin qilgan [23]. Deloitte (2022) hisobotida esa, korxonalarda raqamli moliya tizimini joriy etish operatsion xarajatlarni 25–30 foizgacha kamaytirishi qayd etilgan [24]. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, raqamli moliyaviy xizmatlar rivojlangan davlatlarda moliyaviy inklyuziya darajasini 90 foizga yetkazgan bo'lsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda bu ko'rsatkich hali 55 foizdan oshmagan [25]. Demak, raqamli transformatsiya biznes moliyasi barqarorligini ta'minlashda ham global miqyosda, ham milliy darajada ustuvor masaladir.

Milliy tajriba nuqtayi nazaridan qaralganda, O'zbekistonda elektron tijorat hajmi 2020-yildagi 3 trln. so'mdan 2023-yilda 14 trln. so'mga yetdi. Bu esa ichki bozorda

raqamli moliya xizmatlariga talabning ortib borayotganini ko'rsatadi [26]. Shuningdek, Markaziy bank statistikalarida qayd etilishicha, 2023-yilda elektron to'lovlar soni 2 mlrd. tranzaksiyadan oshdi [27]. O'zbekiston tajribasida ham fintech kompaniyalarning soni 2018-yildagi 5 tadan 2023-yilda 27 taga yetgani kuzatilmoqda. Bu esa milliy biznes muhitida raqamli moliyaviy xizmatlar segmentining jadal rivojlanayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, xalqaro va milliy tajribalarni qiyosiy o'rganish, biznes moliyasini rivojlantirishda raqamli transformatsiyaning institutsional mexanizmlarini yanada chuqurlashtirish zarurligini ko'rsatmoqda.

Raqamli transformatsiya jarayonlari iqtisodiy tizimlarda innovatsion dinamika va strukturaviy moslashuvni kuchaytirib, ishlab chiqarishning qo'shimcha qiymat yaratish mexanizmlarini tubdan o'zgartirmoqda. Bunda elektron tijorat, moliyaviy texnologiyalar (fintech), blokcheyn asosidagi hisob-kitob tizimlari hamda bulutli xizmatlar kabi omillar markaziy o'rin tutib, iqtisodiyotning barcha sektorlariga chuqur kirib bormoqda. Ayniqsa, kichik va o'rta biznes uchun raqamli

transformatsiya xarajatlarni kamaytirish, bozorga tezkor chiqish va mijozlar bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqalarni o'rnatish imkoniyatini yaratmoqda, biroq bu jarayon raqobatning keskinlashuvi va texnologik nomutanosibliklarni ham keltirib chiqarmoqda. Davlat boshqaruvi sohasida esa raqamli transformatsiya ochiq ma'lumotlar bazasi, elektron hukumat va onlayn xizmatlarning rivojlanishi orqali shaffoflik va samaradorlikni oshirishga xizmat qilmoqda, ammo korrupsiya xavflarini to'liq bartaraf eta olmaydi. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy-iqtisodiy siyosat faqat texnologik modernizatsiyaga qaratilmasdan, balki raqamli savodxonlikni oshirish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va raqamli tafovutni qisqartirishga ham yo'naltirilishi kerak. Agar davlat va xususiy sektor hamkorligi to'g'ri yo'lga qo'yilsa, raqamli transformatsiya iqtisodiy o'sishning yangi manbalarini shakllantiradi va mehnat bozorida yangi kasb va malakalar paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Demakki, raqamli iqtisodiyot faqat texnologik yangilanish emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarning kompleks qayta qurilishi sifatida qaralishi lozim.

1-jadval

Raqamli transformatsiya va biznes moliyasining nazariy bog'liqligi*

<i>Raqamli texnologiya</i>	<i>Biznes moliyasiga ta'siri</i>	<i>Natijasi</i>
Blockchain	<i>Moliyaviy shaffoflik</i>	<i>Investorlarda ishonch ortadi</i>
Sun'iy intellekt	<i>Risklarni prognozlash</i>	<i>Samarali qaror qabul qilish</i>
Big Data	<i>Moliyaviy tahlil</i>	<i>Xarajatlarni optimallashtirish</i>

*Manba: Muallif ishlanmasi

Raqamli transformatsiya biznes moliyasida nafaqat texnologik qulayliklarni joriy etish, balki moliyaviy resurslardan samarali foydalanishning nazariy asoslarini ham tubdan o'zgartirib, kapital oqimlarining shaffofligi va barqarorligini ta'minlaydi. Masalan, blockchain texnologiyasi tranzaksiyalarni nazorat qilish va qayd etishda ishonchli mexanizm sifatida moliyaviy shaffoflikni kuchaytiradi, natijada investorlarning xatti-harakatlarida xavfga moyillik kamayadi va ularning ishonchi ortadi.

Shu bilan birga, sun'iy intellekt tizimlari risklarni prognozlash hamda kutilmagan moliyaviy yo'qotishlarni minimallashtirish imkonini berib, qaror qabul qilish jarayonini an'anaviy statistik usullardan ko'ra ancha samarali va tezkor qiladi. Shuningdek, Big Data texnologiyalari moliyaviy tahlil jarayonini kengaytirib, xarajatlar strukturasi va rentabellik darajasini chuqur o'rganishga sharoit yaratadi, bu esa korxonalarda moliyaviy oqimlarni optimallashtirishga va uzoq muddatli strategik rejalashtirishni

takomillashtirishga xizmat qiladi. Demak, raqamli transformatsiya nazariy jihatdan biznes moliyasini faqat qo'llab-quvvatlovchi

vosita emas, balki uni sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadigan kompleks mexanizm sifatida qaralishi zarur.

2-jadval

Raqamli moliyaviy xizmatlarning nazariy mezonlari*

Mezoni	Ta'rif	Ahamiyati
Tezkorlik	To'lovlarni real vaqt rejimida amalga oshirish	Biznes likvidligini oshiradi
Shaffoflik	Operatsiyalarning ochiqligi	Investorlarni jalb etadi
Qamrov kengligi	Moliyaviy inklyuziya	KOB subyektlarini qo'llab-quvvatlaydi

*Manba: Muallif ishlanmasi

Raqamli moliyaviy xizmatlarning nazariy mezonlari, jumladan, tezkorlik, shaffoflik va qamrov kengligi, biznes moliyasining barqaror rivojlanishi uchun asosiy konseptual yo'nalishlarni belgilaydi. Birinchidan, tezkorlik mezoni to'lovlarni real vaqt rejimida amalga oshirish imkonini berib, naqd pul aylanishini jadallashtiradi, bu esa o'z navbatida biznesning joriy likvidlik darajasini oshirish orqali qisqa muddatli moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi. Ikkinchidan, shaffoflik mezoni operatsiyalarning ochiqligini ta'minlagani sababli moliyaviy oqimlar ustidan nazorat mexanizmlarini kuchaytiradi va

investorlar ishonchini shakllantirib, kapital jalb etish jarayonini samarali qiladi. Uchinchidan, qamrov kengligi moliyaviy inklyuziyani ta'minlash orqali, ayniqsa kichik va o'rta biznes subyektlari uchun yangi imkoniyatlarni ochib beradi, natijada iqtisodiy tizimda inklyuziv o'sish mexanizmlari shakllanadi. Demak, raqamli moliyaviy xizmatlarning ushbu nazariy mezonlari ularni nafaqat texnologik yangilik sifatida, balki makroiqtisodiy barqarorlik va moliyaviy inklyuziya konsepsiyasining ajralmas qismi sifatida talqin qilish imkonini beradi.

1-rasm. O'zbekistonda elektron to'lovlar hajmi (2019-2023, trln. so'm)[28]

2020-2023-yillar oralig'ida O'zbekistonda elektron to'lovlar hajmi barqaror o'sish tendensiyasini ko'rsatmoqda, ammo o'sish sur'atlarida sezilarli pasayish kuzatilmoqda. Xususan, 2020-yilda elektron to'lovlar hajmi 45 trln. so'mni tashkil etib, 73 foizlik rekord darajadagi o'sish qayd etilgan bo'lsa, bu davr pandemiya sharoitida onlayn xizmatlar va raqamli to'lov vositalariga

talabning keskin ortgani bilan izohlanadi. 2021-yilda elektron to'lovlar hajmi 65 trln. so'mga yetib, o'sish sur'ati 44 foizgacha pasaydi, bu esa bozordagi tezkor kengayishdan keyingi muvozanat jarayoni sifatida baholanishi mumkin. 2022-yilda hajm 92 trln. so'mga ko'tarilgan bo'lib, 42 foizlik o'sish sur'ati avvalgi yilga yaqin ko'rsatkichni qayd etdi, ya'ni elektron to'lovlar infratuzilmasining

barqarorlashgani va aholining raqamli xizmatlarga moslashganini ko'rsatadi. 2023-yilda esa elektron to'lovlar hajmi 110 trln. so'mni tashkil etgan bo'lsa-da, o'sish sur'ati 20 foizgacha tushib ketdi, bu esa bozorning ma'lum darajada to'yinishini va kelajakda sifatli xizmatlar, innovatsion moliyaviy mahsulotlar hamda xavfsizlik tizimlarini rivojlantirish zaruratini ko'rsatadi. Umuman olganda, mazkur davrda elektron to'lovlar hajmi qariyb 2,5 barobarga oshgan bo'lsa-da, o'sish sur'atlarining izchil pasayishi sektorni rivojlantirishda yangi strategik yondashuvlar zarurligini ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, davlat siyosati va tijorat banklari uchun asosiy vazifa nafaqat hajmni ko'paytirish, balki

xizmatlar diversifikatsiyasi, xavfsizlikni mustahkamlash va qamrov doirasini kengaytirishga qaratilishi lozim.

So'nggi yillarda raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi biznes moliyasini boshqarishda tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, raqamli transformatsiya vositalari orqali moliyaviy xizmatlarning tezkorligi, shaffofligi va inklyuzivligi oshib, korxonalar uchun yangi imkoniyatlar paydo bo'lmoqda. Shu boisdan, biznes moliyasini rivojlantirishning nazariy va amaliy yo'llarini aniqlashda blockchain, sun'iy intellekt, Big Data, mobil banking, bulutli texnologiyalar, elektron tijorat tizimlari hamda fintech startaplari muhim o'rin egallaydi.

3-jadval

Fintech kompaniyalar soni va faoliyati (O'zbekiston) [28]

Yil	Kompaniya soni	Xizmatlar turi
2018	5	To'lov tizimlari
2020	12	Mobil banking, QR to'lov
2022	20	Mikroqarz, onlayn kredit
2023	27	Kengaytirilgan fintech xizmatlar

O'zbekistonda fintech kompaniyalarning soni va faoliyati oxirgi besh yillikda jadal o'sish tendensiyasini namoyon qilmoqda. 2018-yilda bozorda atigi 5 ta kompaniya mavjud bo'lib, ularning asosiy yo'nalishi oddiy to'lov tizimlari bilan chegaralangan edi, bu esa sektorning dastlabki shakllanish bosqichini aks ettiradi. 2020-yilga kelib kompaniyalar soni 12 taga yetib, mobil banking va QR-kodli to'lov tizimlarining keng joriy etilishi fintech xizmatlarining diversifikatsiyasi hamda aholining raqamli

moliyaviy mahsulotlarga bo'lgan ishonchi oshganidan dalolat beradi. 2022-yilga kelib esa kompaniyalar soni 20 taga yetib, mikroqarz va onlayn kreditlash kabi xizmatlarning paydo bo'lishi nafaqat iste'molchilar ehtiyojini qondirdi, balki moliyaviy inklyuziya jarayonini ham jadallashtirdi. Nihoyat, 2023-yilda 27 ta kompaniya faoliyat yuritib, kengaytirilgan fintech xizmatlarini taqdim eta boshladi, bu esa bozorning rivojlanish bosqichidan raqobatbardosh innovatsion rivojlanish bosqichiga o'tayotganini ko'rsatadi.

4-jadval

Raqamli transformatsiya vositasi orqali biznes moliyasini rivojlantirish yo'llari*

Raqamli vosita	Biznes moliyasiga ta'siri	Iqtisodiy natijasi	Strategik ahamiyati
Blockchain	Moliyaviy operatsiyalarda shaffoflik va xavfsizlik	Investor ishonchi ortadi, korrupsiya xavfi kamayadi	Kapital bozorlarini barqaror rivojlantirish
Sun'iy intellekt (AI)	Risklarni aniqlash va prognozlash	Samarali qaror qabul qilish, yo'qotishlarni kamaytirish	Innovatsion moliyaviy boshqaruv tizimini shakllantirish

Big Data	Moliyaviy oqimlarni chuqur tahlil qilish	Xarajatlarni optimallashtirish, foydani ko'paytirish	Resurslardan oqilona foydalanish, strategik rejalashtirish
Mobil banking	Moliyaviy xizmatlarga tezkor kirish	Likvidlikni ta'minlash, operatsion xarajatlarni kamaytirish	Moliyaviy inklyuziyani kengaytirish
Bulutli texnologiyalar	Ma'lumotlarni tezkor qayta ishlash va saqlash	IT infratuzilma xarajatlari kamayadi, uzluksizlik ta'minlanadi	Moliyaviy xizmatlarni masshtablash imkoniyati
Elektron tijorat tizimlari	To'lovlarni onlayn amalga oshirish	Savdo hajmi ortadi, aylanma mablag'lar tezlashadi	Global raqobatbardoshlikni kuchaytirish
Fintech startaplari	Yangi moliyaviy mahsulotlar joriy etish	Moliyaviy xizmatlarning xilma-xilligi ortadi	Innovatsion ekotizimni rivojlantirish

*Manba: Muallif ishlanmasi

4-jadval ma'lumotlariga ko'ra, raqamli transformatsiya vositalarining har biri biznes moliyasiga o'ziga xos ta'sir ko'rsatib, iqtisodiy natija va strategik ahamiyatga ega. Masalan, blockchain texnologiyasi moliyaviy operatsiyalarda shaffoflik va xavfsizlikni ta'minlab, investorlar ishonchini oshiradi hamda kapital bozorlarining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Sun'iy intellekt risklarni prognozlash orqali yo'qotishlarni kamaytiradi va samarali qaror qabul qilish imkonini yaratadi, bu esa innovatsion boshqaruv tizimining shakllanishiga asos bo'ladi. Big Data texnologiyalari moliyaviy oqimlarni chuqur tahlil qilish orqali xarajatlarni optimallashtiradi, foydani ko'paytiradi va korxonalar uchun resurslardan oqilona foydalanishga yordam beradi.

Shu bilan birga, mobil banking xizmatlari moliyaviy inklyuziyani kengaytirib, kichik biznes va aholining moliyaviy xizmatlarga tezkor kirish imkoniyatlarini oshiradi. Bulutli texnologiyalar ma'lumotlarni tezkor qayta ishlash va saqlashni ta'minlab, IT infratuzilma xarajatlarini kamaytiradi va moliyaviy xizmatlarni masshtablash imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, elektron tijorat tizimlari to'lovlarning onlayn amalga oshirilishi orqali savdo hajmini oshiradi va aylanma mablag'lar aylanishini jadallashtiradi, natijada global raqobatbardoshlik kuchayadi. Nihoyat, fintech startaplari yangi moliyaviy mahsulotlarni joriy

etib, xizmatlarning xilma-xilligini ta'minlaydi va innovatsion ekotizim rivojiga turtki beradi.

Umuman olganda, raqamli transformatsiya vositalari biznes moliyasini rivojlantirishning zamonaviy strategik yo'nalishlarini belgilab bermoqda. Ular orqali moliyaviy xizmatlarning tezkorligi, shaffofligi va qamrov kengligi ta'minlanadi, investorlar ishonchi ortadi, risklar minimallashtiriladi va iqtisodiy samaradorlik yuqori darajaga ko'tariladi. Shunday ekan, O'zbekiston sharoitida biznes moliyasini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi nafaqat moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash, balki xalqaro miqyosda raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qilishi muqarrar.

Xulosa va takliflar.

Xulosa qilganda, raqamli transformatsiya vositalari biznes moliyasida nafaqat operatsion jarayonlarni soddalashtiradi, balki kapital jalb qilish, risklarni boshqarish va resurslardan samarali foydalanishni ta'minlash orqali iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Ayniqsa, blockchain texnologiyalari orqali moliyaviy oqimlarning shaffofligi mustahkamlanib, investorlar ishonchi ortadi va kapital bozorlarining barqaror rivojlanishiga sharoit yaratiladi. Sun'iy intellekt risklarni prognozlash va moliyaviy qarorlarni optimallashtirishda an'anaviy usullardan ustun kelib, moliya boshqaruvini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Demak, raqamli

transformatsiya biznes moliyasining rivojlanishi uchun strategik drayver sifatida namoyon bo'lib, iqtisodiyotning raqobatbardoshlik salohiyatini sezilarli darajada oshiradi.

O'zbekiston sharoitida raqamli texnologiyalarni biznes moliyasiga integratsiya qilish kichik va o'rta biznes uchun yangi imkoniyatlar ochib, moliyaviy inklyuziyani kengaytiradi va iqtisodiy faollikni jadallashtiradi. Mobil banking va elektron tijorat tizimlari orqali aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi ortib, likvidlikni ta'minlash imkoniyati kuchaymoqda. Bulutli texnologiyalar esa IT infratuzilma xarajatlarini kamaytirib, moliyaviy xizmatlarni masshtablash hamda barqarorlikni ta'minlash imkonini bermoqda. Shu bois, raqamli transformatsiya vositalari iqtisodiy o'sishning yangi manbalarini shakllantirib, biznes muhitini jahon andozalariga moslashtirishda muhim o'rin tutadi.

Big Data texnologiyalarining keng qo'llanilishi moliyaviy oqimlarni chuqur tahlil qilish, xarajatlarni optimallashtirish va foydani ko'paytirishga imkon berib, korxonalarda strategik boshqaruv samaradorligini oshirmoqda. Bu jarayon biznes moliyasini faqat amaliy jihatdan emas, balki nazariy asoslar nuqtai nazaridan ham rivojlantirib, moliyaviy boshqaruvda yangi paradigmalarining shakllanishiga zamin yaratmoqda. Shu bilan birga, fintech startaplari tomonidan joriy qilinaётgan innovatsion xizmatlar moliyaviy mahsulotlarning xilma-xilligini oshirib, raqobatni kuchaytiradi va bozorni barqarorlashtiradi. Demak, raqamli transformatsiya orqali biznes moliyasining rivojlanishi iqtisodiyotning innovatsion ekotizimiga integratsiyalashgan holda amalga oshmoqda.

Raqamli transformatsiyaning biznes moliyasiga ta'siri o'z navbatida makroiqtisodiy barqarorlikka ham bevosita ta'sir ko'rsatib, kapital oqimlarining ochiqligi, investorlarning

jalb qilinishi va global raqobatbardoshlikning oshishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlashda, korrupsiya xavflarini kamaytirishda va moliyaviy xizmatlar samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Moliyaviy boshqaruvning yangi raqamli modeli tezkorlik, shaffoflik va qamrov kengligini o'zida mujassam etib, biznes uchun uzoq muddatli strategik ustunliklarni yaratmoqda. Natijada, raqamli transformatsiya biznes moliyasining barqaror rivojlanishida asosiy konseptual yo'nalish sifatida qaralishi zarur.

Yuqoridagi tahlil va xulosalarga asoslanib, raqamli transformatsiya vositasida biznes moliyasini rivojlantirish bo'yicha quyidagilar taklif etiladi:

- blockchain texnologiyalarini keng joriy etish – moliyaviy operatsiyalarni shaffof va xavfsiz amalga oshirish uchun huquqiy bazani mustahkamlash hamda investor ishonchini oshirish mexanizmlarini shakllantirish zarur.

- sun'iy intellekt va Big Data asosida risklarni boshqarish – korxonalarda moliyaviy oqimlarni prognozlash, xarajatlarni optimallashtirish va qaror qabul qilish jarayonini tezkorlashtirish uchun maxsus platformalarni ishlab chiqish tavsiya etiladi.

- mobil banking va elektron to'lov infratuzilmasini rivojlantirish – kichik va o'rta biznes hamda aholining keng qatlamini moliyaviy xizmatlardan foydalanishga jalb etish orqali moliyaviy inklyuziyani kengaytirish lozim.

- bulutli texnologiyalarni moliyaviy xizmatlarda tatbiq etish – IT xarajatlarini kamaytirish va xizmatlarning uzluksizligini ta'minlash uchun banklar va fintech kompaniyalarining ma'lumotlarni boshqarish tizimlarini raqamlashtirish kerak.

- fintech startaplarini qo'llab-quvvatlash – yangi moliyaviy mahsulot va xizmatlarni yaratish, innovatsion ekotizimni rivojlantirish hamda xalqaro tajribaga asoslangan venchur kapital mexanizmlarini kengaytirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. World Bank. Digital Economy for Development Report // Washington, DC. – 2022. – P. 1–120.
2. McKinsey & Company. Fintech in Emerging Markets // New York. – 2021. – P. 1–72.
3. PwC. Global Fintech Report. – London. – 2022. – P. 1–70.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 10-oktabrdagi ““Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-6079-son Farmoni.
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Iqtisodiy ko'rsatkichlar to'plami // Toshkent. – 2023. – P. 1–200.
6. Marino-Romero, J., & Folgado-Fernández, J. A. The evolution of the digital transformation concept: A bibliometric analysis (2012–2022). South African Journal of Business Management, 2024. Available at: <https://sajbm.org/index.php/sajbm/article/view/4370>
7. Chen, H., Zhang, L., & Liu, Y. Digital inclusive finance and enterprise digital transformation. Finance Research Letters, 2023. Elsevier. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1544612323006426>
8. Asongu, S., & Odhiambo, N. ICT, digitalization and financial development in Africa. Cogent Economics & Finance, 2024. Taylor & Francis.
9. Li, Y., & Zhou, Q. Digital transformation, virtual economy, and corporate finance: Evidence from China. Frontiers in Psychology, 2023. National Library of Medicine. Available at: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10828698/>
10. Ivanov, V., & Petrova, M. Digital transformation and financial development: Evidence from banking sector restructuring. Financial Innovation, 2025. Springer. Available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s44265-025-00063-8>
11. Chen, H., Zhang, L., & Liu, Y. Digital inclusive finance, enterprise innovation, and transformation pathways. Finance Research Letters, 2023. Elsevier.
12. Wang, J., & Li, K. Digital finance and SME resilience during COVID-19 pandemic. Economic Modelling, 2024. National Library of Medicine. Available at: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC1101806/>
13. Ejemeyovwi, J. O., & Osabuohien, E. S. The impact of digital technology and business regulations on financial inclusion and socio-economic development in low-income countries. SAGE Open, 2022. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/362765049>
14. Элмирзаев С. Совершенствование налоговых отношений в управлении корпоративными финансами //Каталог авторефератов. – 2017. – Т. 1. – №. 1. – С. 1-65.
15. Karimov A. Ishlab chiqarish resurslaridan foydalangan holda korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – Т. 2. – №. 4.
16. Омонов С. Ў. Капитал бозорида институционал инвесторлар фаолиятини тартибга солишнинг хориж тажрибаси //Экономика и финансы (Узбекистан). – 2021. – №. 8 (144). – С. 33-38.
17. Shavkatovich S. N. Organization of Public-Private Partnership in Uzbekistan: Some Theoretical Views //International Journal of Management IT and Engineering. – 2022. – Т. 12. – №. 8. – С. 60-65.
18. Abdurakhimova D. The impact of markets for innovative banking products on the economy //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – Т. 2. – №. 8.
19. Fayziyev S. S. ANALYSIS OF THE FINANCING OF PROJECTS IN THE ENERGY SECTOR //Sanoatda raqamli texnologiyalar. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 141-150.
20. Каримов А. РОЛЬ ФОНДОВЫХ ИНДЕКСОВ В ПОВЫШЕНИИ АКТИВНОСТИ ИНВЕСТОРОВ НА РЫНКЕ КАПИТАЛА //Экономическое развитие и анализ. – 2024. – Т. 2. – №. 3. – С. 49-57.
21. Yakubova S. S., Po'latova M. S. MOLIIYAVIY TEXNOLOGIYALAR BOZORI INFRATUZILMASINI RIVOJLANTIRISH YO 'LLARI //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2024. – С. 115-122.

22. Ayupov R. H. Raqamli iqtisodiyot va elektron tijoratda yangi texnologiyalar // O'quv qo'llanma. Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU. – 2020. – T. 554.
23. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. Machine, Platform, Crowd. – Harvard Business Review Press. – Boston. – 2017. – P. 1-348.
24. Deloitte. The Future of Digital Finance. – London. – 2022. – P. 1-60.
25. World Bank. Digital Economy for Development Report. – Washington, DC. – 2022. – P. 1-120.
26. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Iqtisodiy ko'rsatkichlar to'plami. – Toshkent. – 2023. – P. 1-200.
27. "Raqamli O'zbekiston – 2030" Davlat dasturi. Vazirlar Mahkamasi qarori. – Toshkent. – 2020. – P. 1-75.
28. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining rasmiy ma'lumotlari.

